

MILAN O D R A N

K PROBLEMATIKE MIESTNYCH NÁZVOV TURKOTATARSKÉHO PŮVODU
NA ÚZEMÍ JUŽNÝCH SLOVANOV

Vzájomné kontakty Turkotatárov s južnými Slovanmi sú staré trinásť storočí. Už v druhej polovici VII. storočia /r.681/ slovanské kmene, obývajúce územie dnešného Bulharska, utvárajú spoločne s turkotatárskymi Prabulharmi spoločný slovansko-bulharský štát. Chán Asparuch z rodu Dulo sa stáva vládcom Bulharov, Slovanov i Trákov od dolného Dunaja až ďaleko na juh za horský masív Chemusu. V Pliske sa od roku 681 do roku 865 vystriedalo 17 chánov až posledný z nich Boris I. prijal kresťanské meno Michail^{1/}. Hoci sa v priebehu asi dvoch storočí Prabulhari úplne asimilovali zanechali po sebe okrem niekoľkých prabulharských slov

aj nomenklatúru hodností a titulov:

Dodnes sa zachovali mená

chánov, ktoré tvoria i v súčasnosti špeciálnu vrstvu bulharskej toponymie:

Druhým obdobím prenikania turkotatarských lexikálnych elementov do jazyka bulharských Slovanov je éra ich vzájomných vzťahov s Pečenehmi, Tatarmi a najmä Kumánmi. V roku 1185 vypuklo v Tárнове protibyzantské povstanie. Viedli ho dvaja bratia bojari Asen a Peter, podporovaní tárnovskými bojarmi, ľudovými masami a kumánskymi spojencami, vďaka ktorým povstanie bolo korunované úspechom. O priateľských vzťahoch a symbióze bulhar-

akých Slovanov a Kumánov hovorí aj fakt, že sa na tŕnovskom tróne v XIII. a XIV. storočí vystriedali traja Kumáni /Georgi. Tarter, Eltimir, Svetoslav Tarter/ a jeden Tatar /Čaka Nogaj/. Toto obdobie v oblasti toponymie reprezentujú miestne názvy na území Bulharska:

a Kumanovo, Kumanica, Kumana, Bešenovo, Kula, Kermaen... na území Juhoslávie s výrazne kypčackými /kumánako-tatarakými/ koreňami^{3/}.

Päťstoročný hospodársko-politický, národnostný, kultúrny a náboženský osmanaký útlak spôsobil, že do jazykov južných Slovanov prenikol veľký počet osmanakých turcizmov. Osmančina neovplyvnila len slovnú zásobu balkánakých slovanakých jazykov, ale zasiahla aj oblasť morfológie a syntaxe /najmä bulharčina, macedónčina/ a zapustila hlboké korene aj v ich základnom slovnom fonde. Tento stav nemohol obísť ani toponymiu. Na území Bulharska a Juhoslávie sa i dnes stretávame so stovkami miestnych názvov osmanakého pôvodu a v minulosti bol ich počet oveľa väčší.

Miestne názvy osmanakého pôvodu na území balkánakých Slovanov možno z hľadiska ich fonetickej a morfológicko-syntaktickej adaptácie rozdeliť do troch veľkých skupín:

1. Sem patria toponymy, ktorých základ je osmanaký a koncovka -slovanaká:

-ovo :

-evo :

Sarajevo...

-evci : Adaševci, Alievci, Babaevci...

-ica :

Hajdučica...

-čí, -íci, -evíci : Alievíci, Begíci, Čelebíci, Čoralíci, Hadžíci, Hajdarevíci, Kušíci...

-ja : Ašanja, Azanja, Begija, Čuprija, Demir Kapija, Džumalija, Erdželija, Kuršumlija, Tekija...

2. Toponymy -kompozitá, tvorené spojením dvoch heterogenných lexikálnych elementov- slovanáckého a osmanského. Pričom slovanácka časť má zpravidla atributívnu funkciu a stojí pred osmanakým podstatným menom, ktoré bližšie určuje. Napr.:

Gornja Tuzla, Gornji Vakuf, Nova Kasaba, Novi Pazar, Vir Pazar, Novi Šeher...

3. Do tretej skupiny patria miestne názvy, ktoré si zachovali pôvodnú osmanskú formu.

a/ Samostatné podstatné mená :

- v Bulharsku a - Ada, Bašaid, Berat, Bol, Bunar, Čalma, Čelíc, Čiftluk, Džep, Konak, Odžak, Skender, Vakuf, Turbe, Tuzla... na území Juhoslávie.

b/ Zložené toponymy, utvorené spojením osmanského prídavného mena a osmanským podstatným menom :

prameň/, /čierny
/krivá rieka/, /nová dedina/,
/prostredná dedina/, /biely vrch/,
/divý les/, /veľké jazero/, ako aj osmanský
názov Čierna hory -Kara Dag.

c/ Sem patria názvy, vzniklé spojením dvoch osmanských substantív, z ktorých jedno bližšie určuje druhé /atributívna funkcia/. Tento jav je známy pod menom turecký izáfet^{4/}, pričom sú takéto spojenia veľmi produktívne vo všetkých turkotatarákych jazykoch^{5/}. Izáfetné spojenia sa vyskytujú aj v to-

ponymii na území Bulharska : /vlk-prameň - vlčí
 prameň/, /vtačí topol/, /vtačí prí-
 stav/, /Osmanov trh/, /pastierova
 dolina/, /dolina, kde sa rodí veľa prosa/,
 /medový prameň/ a Demir Kapija/železná brána/, Demir Ri-
 sar /železná pevnosť/, Skender Vakuf /Skenedrov majetok/...
 na území Juhoslávie.

Rozšírenie a výskyt toponymov osmanského pôvodu znázorňu-
 jú mapky č.I. a č.II. Na mapke č.I vidíme, že najviac topo-
 nymov osmanského pôvodu sa vyskytuje v severovýchodnom a juž-
 nom Bulharsku, kde bol i najsilnejší osmanský vplyv a smerom
 k západným hraniciam této intenzita klesá. Z mapky č.II. vid-
 no, že najviac osmanských toponymov sa vyskytuje na území Bos-
 ne a Hercegoviny, Macedónie a Srbska, čo zodpovedá aj intenzi-
 te osmanských vplyvov na tieto územia a kraje v minulosti.
 V Čiernej Hore a v Chorvátsku bol už tento vplyv slabší, kým
 v Slovinsku sa vyskytujú už len ojedinelé chotárne názvy.

Ak sledujeme vývoj a tendencie riešenia problematiky osma-
 nizmov v jazykoch balkánskych Slovanov po oslobodení týchto ná-
 rodov spod osmanskej nadvlády, nemožeme nespozorovať sústavný
 trend poslovančovania. Tento trend pôsobí i dodnes, avšak jeho
 intenzita je rôzna na území Bulharska a Juhoslávie. V Juhoslá-
 vii po druhej svetovej vojne sa zväčša ponechávajú osmanské
 "tradičné" miestne názvy ako : Ada, Ašanja, Bašaid, Begov Han,
 Bektež, Bunar, Čalma, Čelić, Čurug, Čuprija, Delimede, Demir
 Hisar, Demir Kapija, Dervent, Džumaljija, Erdželija, Hadžići,
 Haramije, Ilandža, Kaldrma, Konak, Kula, Kulen Vakuf, Nova Ka-
 saba, Novi Pazar, Novi Seher, Odžak, Sarajevo, Skender Vakuf,

Tekija, Turbe, Tuzla...

V Bulharsku je situácia iná. Vzhľadom na oveľa väčší počet toponymov osmanského pôvodu, ktorými bolo doslova zaplavené predvojnové Bulharako, pokračuje trend poslovančovania i v dnešnej dobe a možno pri nom pozorovať základné postupy:

a/ poslovančovanie :

b/ nahradzovanie osmanských názvov prabulharskými, ktoré už dávno zdomácneli a necítia sa ako cudzie. Napr:

c/ Kvôli tradícii sa často zachovávaajú tradičné osmanaké formy:

Nakoniec treba poznamenať, že problematika miestnych názvov turkotatárskeho pôvodu na území balkánakých Slovanov je vec veľmi zložitá. Mnohé čiastkové ako aj komplexné problémy tu ešte len čakajú na svoje riešenie a balkanológov, slavistov i turkológov tu čaká ešte mnoho práce.

В истории Южных славян сыграли турки очень важную роль. Туркское влияние сильно затронуло области лексики и топонимии. Только на территории современной Болгарии встречается большое количество топонимов праболгарского, половецкого (куманского) и прежде всего османского происхождения. Османские лексические элементы оказывали серьезное влияние на создание топонимов Боснии, Македонии, Сербии и также Хорватии и Черной Горы. Количество турецких топонимов в отдельных областях прямо связано с интенсивностью турецкого исторического влияния. Наблюдая современные тенденции развития проблематики туркизмов и турецких (в первой очереди османских) топонимов на территории балканских славян можно заметить две различные направления. Пока в Югославии после Второй мировой войны соблюдается "традиционные" османские названия типа: Тузла, Бунар, Демир Хисар, Хисар Капия, Сараево и пр. - то в Болгарии продолжает "борьба" с турецкими топонимами в трех основных направлениях:

а) турецкие (османские) топонимы переводятся на болгарский язык: Чамкория - Боровец, Кавакли - Тополовград, Пашмакли - Смолян

б) османизмы заменяются праболгарскими (тоже турецкими но уже вполне ассимилированными) названиями: Балбунар - Кубрат, Куртбунар - Тервел, Осман Пазар - Омуртаг, Кеманлар - Исперих ...

в) сохраняется "традиционная" османская форма: Бадчик, Батак, Джебел, Севдиево, Симитли, Харманли, Хасково ...